

Samengesteld Blad

Inhoud

Excursies 2e kwartaal	2
Determinatievonden	4
Lezing over de Otter	5
Vroegere vogels	6
Dubbelgangers	8
Wist je dat?	9
De keuze van...	10
De Marker Wadden	11
Halve maantjesmos	14
Takken in de winter	20
Algemene informatie	21

Van de redactie

“Prachtig is de weidsheid van het gebied, de verscheidenheid in kleuren, de afwisseling in het landschap van water, land en lucht.

De stilte en het geluid van de wind die altijd door je haren waait.

De geuren, de overvloed aan bloemen en de vele vogels... Fascinerend!”

Johanneke van Embden en Koos Oosterlaan schreven deze lyrische zinnen over de Marker Wadden die zij met onze seniorentochten bezochten. Paul Bergmans hield tijdens de Algemene Ledenvergadering in februari een boeiende lezing over dit nieuwe gebied die veel complimenten opleverde. De redactie heeft hem gevraagd om zijn lezing in dit nummer te publiceren.

De stinzenbloemen staan te stralen in de zon die vol door de nog bladerloze bomen schijnt. Hoewel de sneeuwkllokjes zijn uitgebloeid, worden ze in dit nummer nog op diverse wijzen in het zonnetje gezet. De zang van de nachtegaal wordt bezongen als lentebode. De dagpauwogen hebben hun overwinteringsplaats verlaten en de hommalkoninginnen zoemen er luid op los. Kortom: het is lente!

Veel leesplezier gewenst met alle bijdragen van onze leden die weer gezorgd hebben voor een heel gevarieerde inhoud van ons Samengesteld Blad.

Excursies 2e kwartaal 2025

Purperreiger in de Zouweboezem; foto Hans Boekhout

5 april: Jac. P. Thijssepark, Landje van Geijssel, Waverhoek

We bezoeken de Stinzenplantentuin in Amstelveen, samen met de plantenwerkgroep van NVWK. Vervolgens gaan we naar de weidevogels kijken op het Landje van Geijssel en maken hierna een wandeling van 2,5 km door de Waverhoek. Dit is een moerasgebied, vanwaar je ook kan uitkijken over het natuurgebied de Botshol. We hopen daar de Blauwborst en misschien ook de Baardman te zien.

12 april: Fietsexcursie Zevenhuizerplas en Eendragtspolder

We gaan dit IBA (Important Bird and Biodiversity Area) doorkruisen per fiets. We hopen er de Blauwborst, Snor, Roerdomp en andere rietvogels te zien. Evenals de Havik, IJsvogel, Krooneend en ook doortrekkende steltlopers als Kemphaan en Plevieren. Ook vanaf acht parkeerplaatsen kan je met de auto veel vogels waarnemen. We verzamelen om 9 uur op parkeerplaats Zevenhuizerplas, t.o.v. Middelweg 4 Zevenhuizen.

19 april: Donkse Laagten

Dit is voor ons een nieuwe bestemming. De Donkse Laagten is een veenweidegebied in de Alblasserwaard met vochtige en natte graslanden. In dit door Staatsbosbeheer beheerde gebied dat sinds 2009 is aangewezen als natura-2000 gebied zijn er het hele jaar door verschillende vogels te horen en te zien. In het voorjaar arriveert de grutto en zijn onder meer de Kievit en de Tureluur te zien. In de rietkragen en het struweel langs de boezem- en polderwateren vind je allerlei zangvogels. Ook roofvogels zoals de buizerd, de torenvalk en de kiekendief zijn vertegenwoordigd. Voor de wandelaar en vogelaar is dit een schitterend gebied.

Voor een wandeling in de Donkse Laagten kun je parkeren op een parkeerterrein bij de Zijdebrug aan de N481. Vanaf deze plaats loop je zo het gebied in en kun je kiezen voor de zuidelijke route over de boezemkade of over de noordelijke route via het verharde dijkje langs de Broekwetering. Je kunt ook de boezemkade aan de noordkant kiezen. Richting de Donk zijn er drie bruggen over de boezem, zodat je via de andere kant kunt teruglopen. Aan de Donkseweg is aan de boezem een eet- en drinkgelegenheid.

24 april: Door-de-week naar de Groenzoom

De Groenzoom is een langgerekte strook waterrijk gebied tussen Rotterdam en Berkel-Rodenrijs (Lansingerland). In het voorjaar is het een prachtig weidevogelgebied met ook water- en zangvogels. We maken een wandeling over de wandelpaden die het gebied doorkruisen.

26 april: Willeskop

Willeskop is een waterrijk gebied temidden van de weilanden in de buurt van Oudewater. De benaming 'kop' is afgeleid van 'cope', een middeleeuwse wijze van ontginning van moerasgebieden in langgerekte stroken. We lopen over een dijkje begrensd door water aan de ene kant en weilanden aan de andere kant. In het water zijn vele soorten vogels te verwachten, van steltlopers tot allerlei watervogels.

3 mei: Nieuwe Driemanspolder

De Nieuwe Driemanspolder is een terrein met veel water en riet. Acht jaar geleden was het nog agrarisch land, nu is het een waterbergingsgebied met twee plas-dras gebieden en slikranden waar veel watervogels en steltlopers te vinden zijn, zeker in de lente. We starten vanaf de parkeerplaats Leidschendamseweg 3 Zoetermeer.

10 mei: Plantenexcursie in het buitendijks gebied van de Hollandse IJssel

Dit is de tweede excursie in het kader van de basiscursus Planten leren kennen. Start 08.30 uur bij Capelsebrug of 09.00 uur tegenover nr. 268 van IJsseldijk Noord in Krimpen a/d IJssel. We gaan planten determineren van de families die behandeld zijn. Bij aanmelden graag laten weten of je naar de Capelsebrug komt, met of zonder auto, of dat je rechtstreeks gaat. Deze excursie duurt tot ongeveer 13.00 uur.

17 mei: Westbroekse Zodden / Bert Bospad

De Westbroekse Zodden is een prachtig 'ouderwets' veenweidelandschap ten zuiden van de Loosdrechtse en Breukeleveensche plassen. We hebben dit gebied in februari bezocht en de deelnemers vonden het een goed idee om in mei nog eens te gaan kijken. Het is een rijk vogelgebied en ook de plantengroei is de moeite waard. We lopen over het Bert Bospad heen en langs de Oostelijke Vechtplassen terug. Let op: dit is een flinke wandeling. Laarzen aanbevolen!

19-23 mei: Afdelingsreis naar Noord-Drente en Lauwersmeer (volgeboekt)**24 mei: Voorne's Duin**

Voornes Duin is een roemrijk duingebied ten westen van Rotterdam. Het dankt zijn roem onder meer aan het feit dat hier in de zestiger jaren ruim twee/derde van de Nederlandse flora werd aangetroffen. Sedertdien is er wel wat veranderd: Maasvlakte en stikstofdepositie maakten dat veel dynamiek uit het duingebied verdween. Desalniettemin is het nog steeds een prachtig gebied. We maken een wandeling vanaf de parkeerplaats Duinen te Rockanje en lopen naar de Groene Punt, Zwarte Hoogte en met een boog weer naar de parkeerplaats.

27 mei: Door-de-week libellenexcursie naar het Kralingse Bos

Onze gids Paul Schrijvershof is een fervent natuurliefhebber en hij laat ons kennis maken met de libellen en andere insecten van het Kralingse Bos. Soorten die daar gezien worden zijn o.a : Platbuik, Glassnijder, Vroege Glazenmaker, Bruine Korenbout, Vuurjuffer.
Verzamelen om 10 uur bij de ingang van de Heemtuin Kralingse Bos, Lange Pad, Rotterdam
De excursie eindigt ongeveer rond 15 uur.

31 mei: Horsterwold

Het Horsterwold is een groot, jong loofbos in Flevoland. Begrazing zorgt ervoor dat er een afwisseling is van bos, struweel, graslanden en moeras.
Het is een bolwerk van de wielewaal. Maar ook komen er duizelingwekkende aantallen zangvogels, die overduidelijk van zich laten horen in het voorjaar. Zoals Nachtegalen, Spotvogels, Grauwe vliegenvangers,

Braamsluipers, Zwartkoppen, Tuinfluiters, Appelvinken en Grasmussen. Ook gaan we op zoek naar Wespddieven, Zomertortels en Lepelaars.

Neem dus je Merlin app mee! Hopelijk gaan we ook veel van dat moois zien, tijdens een wandeling van 6 km en een bezoek aan het uitkijkpunt de Tuurtoren.

De wandeling begint bij parkeerplaats 'de stille kern'. Bingelweg, Zeewolde. Laarzen aanbevolen.

7 juni: Dordtse Biesbosch en De Elzen

We gaan in de Dordtse Biesbosch vooral kijken naar eenden en steltvogels, terwijl een wandeling daarna door het nabije bos 'De Elzen' gericht is op zangvogels (Nachttegaal, Wielewaal en vele andere).

14 juni: Zouweboezem

De Zouweboezem bij Lexmond is een top broedgebied voor Purperreigers en ook voor Zwarte sterns. Verder laten vele soorten zangvogels van zich horen. We maken een wandeling door het gebied.

21 juni: Noordervroon bij Westkapelle (Walcheren)

Het Noordervroon ligt vlak ten noorden van Westkapelle (Walcheren). Het is een waterrijk gebied dat vooral interessant is door de broedende sterns: Visdief, Noordse stern en Dwergstern zijn hier te verwachten, naast andere watervogels. We wandelen en kijken bij dit gebied en als de tijd het toelaat gaan we ook nog naar de Sint Laurens Weihoek (ten noorden van Middelburg) dat een broedgebied voor weidevogels is. We gaan daarnaast ook nog de hele dag van het beroemde 'Zeeuwse licht' (zoals geschilderd door o.a. Jan Toorop, Piet Mondriaan) genieten!

25 juni: Door-de-week naar het Nieuwe Groene Strand bij Oostvoorne

Dit strand heeft een pioniersvegetatie van planten die als wegbereiders voor nieuwe duinvorming fungeren. Daarnaast is het een interessant vogelgebied. We maken een wandeling in dit gebied en lopen ook langs de dam langs het Oostvoornse Meer richting de Maasvlakte.

28 juni: Plantenexcursie in de Berkenwoudse Driehoek

Dit is de derde excursie in het kader van de basiscursus Planten leren kennen. Start 08.30 uur bij Capelsebrug of 09.15 uur op de parkeerplaats Wellepoort/Schaapjeszijde in Berkenwoude. We gaan op zoek naar planten van de families die behandeld zijn en gaan er een paar determineren. Bij aanmelden graag laten weten of je naar de Capelsebrug komt, met of zonder auto, of dat je rechtstreeks gaat. Deze excursie duurt tot ongeveer 13.00 uur.

We vertrekken op de zaterdagen om 8:30 u. Op door-de-weekse dagen vertrekken we om 9.30 u. Behalve wanneer anders vermeld. Vertrekpunt: Capelsebrug, parkeerplaats bij de vrachtauto's.

Aanmelden door een e-mail te sturen naar knnvijenl@gmail.com of door je aan te melden via onze Signal excursiegroep.

Dit excursieprogramma is lang van te voren gemaakt, er kan altijd iets veranderen. Kijk daarom minstens een dag van te voren op onze website: <https://ijsselenlek.knnv.nl/>

Determineeravonden

De determineeravonden vinden plaats bij Yvonne de Boer, Plantsoenstraat 1 in Capelle a/d IJssel op dinsdagavonden van 20.00 tot 22.00 uur op **22 april, 13 mei en 17 juni 2025**.

Lezingenprogramma

15 april: Addy de Jongh over 'de otter'

Op dinsdag, 15 april houdt Addy de Jongh een dialyzing over de otter. Tijdens zijn studie biologie raakte hij gefascineerd door dit dier. Hij is een van de grootste otterkenners van Nederland. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was de otter uit Nederland verdwenen als gevolg van slechte waterkwaliteit, verkeer, jacht en versnipperde leefgebieden. De Jongh is oprichter en directeur van de Stichting Otterstation Nederland, die dit jaar 40 jaar bestaat. Samen met natuurorganisaties als It Fryske Gea werkte hij aan een actieplan om de otter terug te brengen in Nederland en met succes. Hij heeft daarvoor zelf otters gevangen in Letland en Wit-Rusland. Voor zijn werk ontving hij in 2010 een Koninklijke onderscheiding. Een paar maanden geleden betrok een Argentijnse natuurorganisatie Addy de Jongh bij de rewilding van de reuzenotter in Argentinië.

Hij gaat ons vertellen over zijn bijzondere en spannende werk en het grote belang van de otter.

Zie voor meer informatie:

<https://www.stichting-otterstation-nederland.nl>

Vroegere vogels

De Nachtegaal

door Jac. P. Thijsse

Nachtegaal, 1 mei 2023, De Elzen, Dordtse Biesbosch, foto's: Hans Boekhout

De nachtegaal, die ieder jaar het teken schijnt te geven voor het rijkst ontplooiën van de lenteprijs, voor de sterkste uitingen van lentevreugd. Al wat er gebeurt, voordat de nachtegaal zijn intree doet, is slechts het voorspel; eerst wanneer zijn machtige stem zich verheft, beginnen beuken en eiken, sparren en dennen bloesem en blad te ontplooiën, komen er aren en pluimen in 't gras, ooit de bosbodem zich met kleuriger en geuriger bloemen dan de sneeuwklompjes van januari of de anemoontjes van maart.

Zie de mooie bruine vogel zitten in de blinkende takjes van het eiken kreupelhout. De witte veertjes van de keel gaan op en neer bij de felle jubelkreten, het fijne bekje blijft roerloos open bij de lang uitgehaalde fluittonen. Geen vogel is er, die zulk een afwisseling brengt in zijn zang. Nu eens lijkt hij te gebieden, te vermanen, te toornen, dan weer vervalt hij in een roerend smeekgebed of geeft in lang glashelder geluid uiting aan de reinste vreugde.

Ieder weet, dat de nachtegaal het allermooist zingt 's nachts tussen tweeën en vieren, maar dat neemt niet weg, dat hij bij gunstig weer zich ook de hele dag laat horen, tot zelfs gedurende het eigenlijke rustuur van alle vogels, dat ergens valt tussen twee en vier uur in de middag. Hoe meer nachtegale er in een bepaalde streek zijn, des te meer wordt er gezongen, soms zelfs zo vlijtig, dat het sommige mensen te druk wordt.

Komen er gure dagen, dan houdt het zingen op, maar dat de nachtegale er nog zijn, kunt ge merken, wanneer ge door de eikenbosjes loopt om bloemen te zoeken. Van tijd tot tijd klinkt dan een geluid, dat

doet denken aan een kikvors “korr, korr, korr”. Het wordt al vaker en vaker herhaald en nu hoort ge ook nog helder en luid, maar een weinig angstig en vragend, “pièt, pièt”.

Pas nu op, want het zou kunnen gebeuren, dat ge u dicht bevindt bij het al begonnen nest en daar ligt misschien reeds een glanzend koffiebruin eitje in. Het nest ligt zo verborgen tussen de dorre eikenblaren, dat ge het moeilijk opmerkt en ge zoudt erin kunnen trappen, eer ge 't wist en dat zou heel jammer zijn. Verlaat daarom de plaatsen, waar ge die angst- en waarschuwingskreten verneemt. Wellicht wordt ge beloond door een heerlijke vreugdezang op het ogenblik, dat de vogel het gevaar geweken acht.

Uit: “Lente”, 4e druk, 1910, Bakkerij “De Ruijter” der firma Verkade & Comp.

Nieuwe rubriek**Dubbelgangers**

Foto: Hans Boekhout, 16 mei 2021, Nieuwe Driemanspolder

We zien hier twee pleviertjes naast elkaar staan. Maar... het zijn niet dezelfde pleviertjes!
Vraag aan de lezer: welke twee soorten zien we hier? Hoe heet de linker en hoe de rechter?
Antwoorden kunnen worden ingezonden via de email: knnvijenl@gmail.com.

In het vorige Samengesteld Blad stond in de rubriek *Dubbelgangers* een foto van twee fuut-achtigen. De linker was een Geoorde fuut en de rechter een Kuifduiker. Dank aan de inzenders voor hun goede antwoorden!

Oproep: heb je zelf een idee voor een paartje dubbelgangers? Laat het ons weten! Stuur naar knnvijenl@gmail.com. Als je zelf geen (goede) foto's van de dubbelgangers hebt, kunnen wij daar wel voor zorgen.

Hans Boekhout

Wist je dat... en een leestip: 'De aard van het beestje' van Caspar Janssen

Caspar Janssen: wellicht ken je hem als columnist van *de Volkskrant* die al wandelend al vele jaren door de natuur -vaak met een plaatselijke ecooloog of andere deskundige van het gebied aan zijn zij- leuke wetenswaardigheden over allerlei dieren beschrijft. Hij bundelde zijn verhalen in '*De aard van het beestje*' en won daarmee de Natuurboekenprijs 2024. Hieronder volgen wat voorbeelden uit zijn bundel verhalen.

Wist je bijvoorbeeld waarom de Nachtegaal, die vroeger toch vooral een vogel van de bossen in het oosten (en zuiden) van ons land was, nu meer voorkomt in het westelijk duingebied zoals Meijndel? Ehhhhh Verklappen?

Je kunt wel raden dat het met de stikstofcrisis te maken heeft! Een nachtegaal is een grond-scharrelaar. Vindt zijn voedsel (voornamelijk insecten) al scharrelend over de bodem. Maar daar in het Oosten groeien door de stikstofdepositie de bramen en brandnetels weelderig waardoor de nachtegaal nauwelijks over de grond kan lopen. Tja, dan moet je opzoek naar gebieden waar dat nog wel kan.... In de duinen dus.

Nog meer weetjes, bijvoorbeeld:

Wat het verschil is tussen een Rotterdamse en een Amsterdamse merel?

Ofwat de achterliggende oorzaak is van het grotendeels verdwijnen van de rivierdonderpad uit onze rivieren door verdringing van grondelsoorten?

Dat en meer staat dus allemaal in ; '*De aard van het beestje*', lezen dus!!

Caspar Janssen – *De aard van het beestje*, geïllustreerd door Margot Holtman
Uitgeverij Atlas/Contact, 2023

Jacqueline Veltman

De keuze van Marjolein Kleijze

‘Lentegevoel: vogelgezag, bloeiende en geurige daslook, de warme zonnestralen tussen de bomen door over honderden sneeuwklokjes: dit alles komt samen in deze foto van Mildenburg. Daaronder een ets die ik in 1973 maakte van sneeuwklokjes.’

Marker Wadden deel 1

"Prachtig, de weidsheid van het gebied, de verscheidenheid in kleuren, de afwisseling in het landschap van water, land en lucht. De stilte, het geluid van de wind die altijd door je haren waait. De geuren, de overvloed aan bloemen, de vele vogels."

Het oudst bekende plan om nieuw land te creëren in de Zuiderzee stamt al uit 1667 en kwam van de hand van Hendrik Stevin. Zijn plan simpel maar was ambitieus: *rijg de Waddeneilanden aan elkaar met dammen, open bij eb de sluizen in de zeegaten en sluit ze deze bij vloed dan wordt het zoute zeewater geleidelijk aan vervangen door rivierwater en komt er goede grond voor inpoldering beschikbaar*. Het plan werd niet gerealiseerd maar inspireerde vele latere plannenmakers. Het sluizencomplex bij Den Oever is naar Stevin genoemd.

leek

zoet

slib

Het plan voor de jongste aanwinst van nieuw land in de voormalige Zuiderzee was eveneens ambitieus: *bouw eilanden van zand, klei en en breng het leven terug in het Markermeer*. Dit keer dus geen nieuw land voor de huisvesting van mensenmassa's of voor intensieve landbouw of veehouderij maar een poging tot natuurherstel, tot "rewilding".

Dit plan werd wel gerealiseerd en tijdens excursies in september 2021 en juni 2024 verbaasden leden van KNNV IJssel en Lek zich over de schoonheid van dit jonge nieuwe land, de Marker Wadden, getuige de beschrijving van een van de deelnemers aan het begin van dit stuk.

In 1975 werd de dijk tussen Lelystad en Enkhuizen, de Houtribdijk, gesloten en een jaar later door prins Claus voor publiek opengesloten. De dijk was bedoeld als noordelijke begrenzing van de laatste van de vijf geplande IJsselmeerpolders, de Markerwaard. De polder die er niet zou komen.

Al vanaf de jaren 50 werd in toenemende mate gedebatteerd over de vormgeving van de Markerwaard. Uiteindelijk werd pas in 2003 definitief besloten af te zien van inpoldering van het Markermeer. Argumenten: te duur, negatief effect op vogelstand en waterrecreatie en de toenemende behoefte aan een zoetwaterreservoir voor drinkwatervoorziening.

In een groot, ondiep en gesloten meer zoals het Markermeer, wordt de stroming vooral gedomineerd door de wind, in dit geval vooral uit het westen en zuidwesten. De oppervlaktestroming en de tegenstroming over de bodem veroorzaken erosie van de bodem die kleiig is in het zuidwesten van het meer. Het slib in het Markermeer bestaat voor het grootste gedeelte uit anorganisch slib afkomstig van erosie van de kleiige oude Zuiderzeebodem.

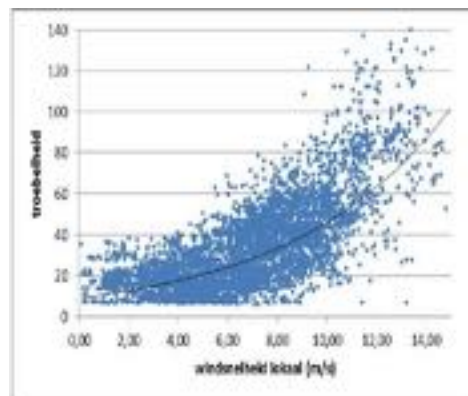

Door de afsluiting met de Houtribdijk ontstond dus een meer met praktisch

geen afvoer van slib, dat troebel is door voortdurend opwervelen van grote hoeveelheden fijn slib en met nauwelijks natuurlijke landwaterovergangen, vrijwel alleen uit stortstenen bestaande oevers. En dat duurde decennialang. Het gevolg was een sterke afname van de primaire aanmaak van biomassa: planten en algen, wat het gehele voedselweb negatief beïnvloedde. Kortom: het meer stierf langzaam af.

Een oplossing om meer leven in het meer terug te krijgen was de aanleg van moerassige gebieden. En zo ontstonden de plannen voor de Marker Wadden.

Gefinancierd door de initiatiefnemer Natuurmonumenten, rijks- en regionale overheden en de PostcodeLoterij kreeg

Relatie tussen de windsnelheid en troebelheid (deeltjesmeting) meetpaal Markermeer

Eerst werden de primaire en secundaire luwtedammen aangelegd (A). Vervolgens werd slib afkomstig van de bodem van het meer laag voor laag gespreid om daar te bezinken (B). In de luwte aan de achterzijde van de eilanden, werden ter bescherming zandheuvels in het water aangebracht en rijen palen in de bodem (C). Water kon tussen de eilanden doorstromen en het slib kon bezinken in de luwe ondieptes. Er ontstonden geleidelijke overgangen van land naar water waarin zich kreken en moerassen vormden met helder water. Schommelingen in het waterpeil door opstuwend water bij de Houtribdijk zorgden voor een natuurlijke dynamiek. De toplaag van het slib dat tot boven het waterniveau was opgespoten droogde uit waardoor een korst ontstond die voldoende stevig was voor planten en voor scharrelende vogels.

Boskalis de opdracht zo'n 1300 hectare wadden aan te leggen.

In maart 2016 werd met de aanleg van de vijf eilandjes begonnen, en daarna ging het snel. Eén jaar later, op 15 maart 2017 werden 2e Kamerverkiezingen gehouden. Natuurmonumenten en de gemeente Lelystad nodigden de Lely-stedelingen uit om hun stem uit te brengen in een speciaal daarvoor ingericht stembureau op de Marker Wadden, een mooi staaltje promotie. In september 2018 werd het hoofdeiland opgesteld voor publiek.

Het plan werkte. De productie van vrij zwevende algen en waterplanten nam toe. Al snel werden acht verschillende soorten waterplanten gezien, waaronder aarvederkruid, diverse soorten fonteinkruiden en vier soorten kranswieren. De hoeveelheid dierlijk plankton nam snel toe: met het blote oog waarneembare

Satellietfoto's en bijbehorende veldfoto's van de ontwikkeling van de Marker Waden (De Levende Natuur, Januari 2022)

watervlooien die algen begraasden, larven van dansmuggen en waterslakken. Eerder waren deze soorten nauwelijks te vinden in het oostelijk deel van het Markermeer.

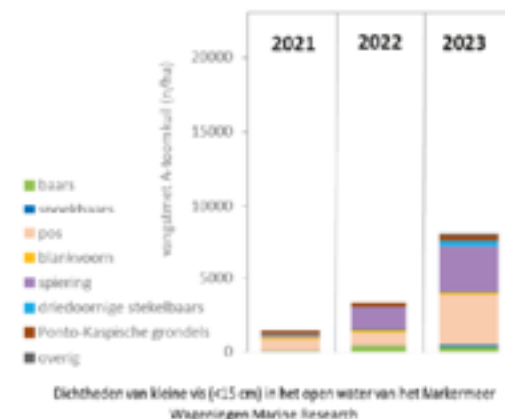
Alles wordt nauwgezet gemonitord. Wageningen Marine Research onderzoekt sinds 2019 gedurende het zomerhalfjaar de ontwikkeling van de visstand. Tussen 2018-2020 werden 22 vissoorten geteld. En de aantallen nemen toe (zie tabel). Onderzoek met gezenderde vissen liet zien dat er ook verplaatsingen van vissen waren vanuit de Marker Wadden naar andere delen van het Markermeer.

Vogelwaarnemingen Marker Wadden in september 2021, ten tijde van de seniorenexcursie.

Zoals bekend vonden ook de vogels de Marker Wadden snel. Soorten en aantallen namen snel toe: slobenden, kluten, zwarte stern, flamingo's, oeverzwaluwen.

Van de bontbekplevier en de visdief werden in 2020 meer dan 10 % van de landelijke populatie, zoals gemeten in de periode 2013-2015, geteld. Bijzonder waren de waarnemingen in 2020 van een lachstern en ijseend, beide met nesten met kuikens. Een broedende lachstern was voor het laatst in 1958 gemeld. Voor de ijseend was dit het eerste vastgestelde broedgeval in Nederland. Inmiddels zijn de Marker Wadden vaste stopplek voor veel trekvogels. Koperwieken, kramsvogels en blauwborsten komen in voor- en najaar langs om te fourageren voor hun tocht naar het noorden of zuiden.

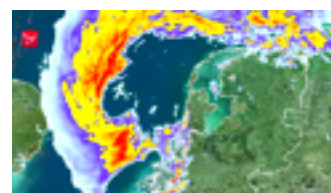
Al binnen het eerste groeiseizoen ontwikkelde zich vegetatie op de land-waterovergangen. In het begin was vooral de typische pioniersplant moerasdijvie dominant. Riet en grote lisdodde werden actief geplant en gezaaid en beschermd tegen vraat van herbivoren, vooral grauwe ganzen. Op de drogere stukken land verschenen ook wilgen die vervolgens handmatig door Natuurmonumenten werden verwijderd. Het doel was een moeraslandschap en geen wilgenbos. Dit was niet de enige manier waarop de ontwikkelaars *spontane* rewilding naar hun hand zetten. Aanzienlijke aantallen planten werden ingezaaid. Desondanks was lijst van waargenomen soorten, opgesteld tijdens de door Natuurmonumenten georganiseerde BioBlitz dag, indrukwekkend.

Zoals gezegd verbaasden IJssel en Lek KNNV-ers zich in september 2021 zich over de schoonheid en diversiteit van dit prille gebied.

Maar toen kwamen **Poly** en **Henk** ... Zou het allemaal zo mooi blijven?

Paul Bergmans

Planten	186	Mosses en korstmossen	9
Vliegen en muggen	95	Overige ongewervelden	9
Vogels	76	Vissen	8
Nachtvlinders en micro's	39	Algen, wieren en eencelligen	7
Kevers	38	Dagvlinders	4
Geleedpotigen (overig)	25	Libellen	3
Weekdieren	19	Insecten (overig)	3
Bijen, wespen en mieren	18	Zoogdieren	2
Wantsen, cicaden en plantenluisen	14	Reptielen en amfibieën	1
Paddenstoelen	10	Sprinkhanen en krekels	1

Halvemaantjesmos (*Lunularia cruciata*)

Op een determinatie-avond in januari van dit jaar bracht Erica dit levermosje mee en hebben wij dit bekeken en gefotografeerd, ook de details met stereo - en gewoon microscoop. In de dagen erna ben ik nog doorgegaan en heb enkele foto's rondgestuurd naar de deelnemers van die avond. Daarna kwamen er stemmen op om dit ook de lezers van Samengesteld Blad te laten zien.

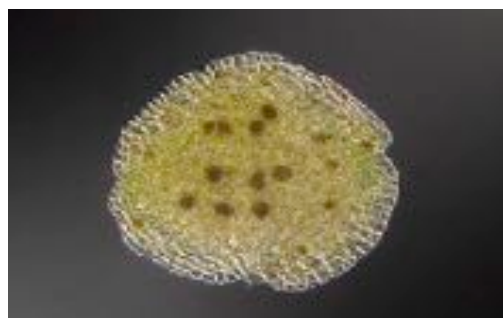

Halvemaantjesmos is een thalleus levermos. Op de foto hierboven is een veel voorkomende groeivorm te zien. Kort na het ontkiemen en de groei van het eerste thallus (een enigszins rechthoekig "blad" zonder steel) ontstaan aan de voet ervan en aan beide zijden nieuwe thalli. Het zo gevormde kruis is aanleiding tot de soortnaam; "cruciata" betekent namelijk "kruisvormig".

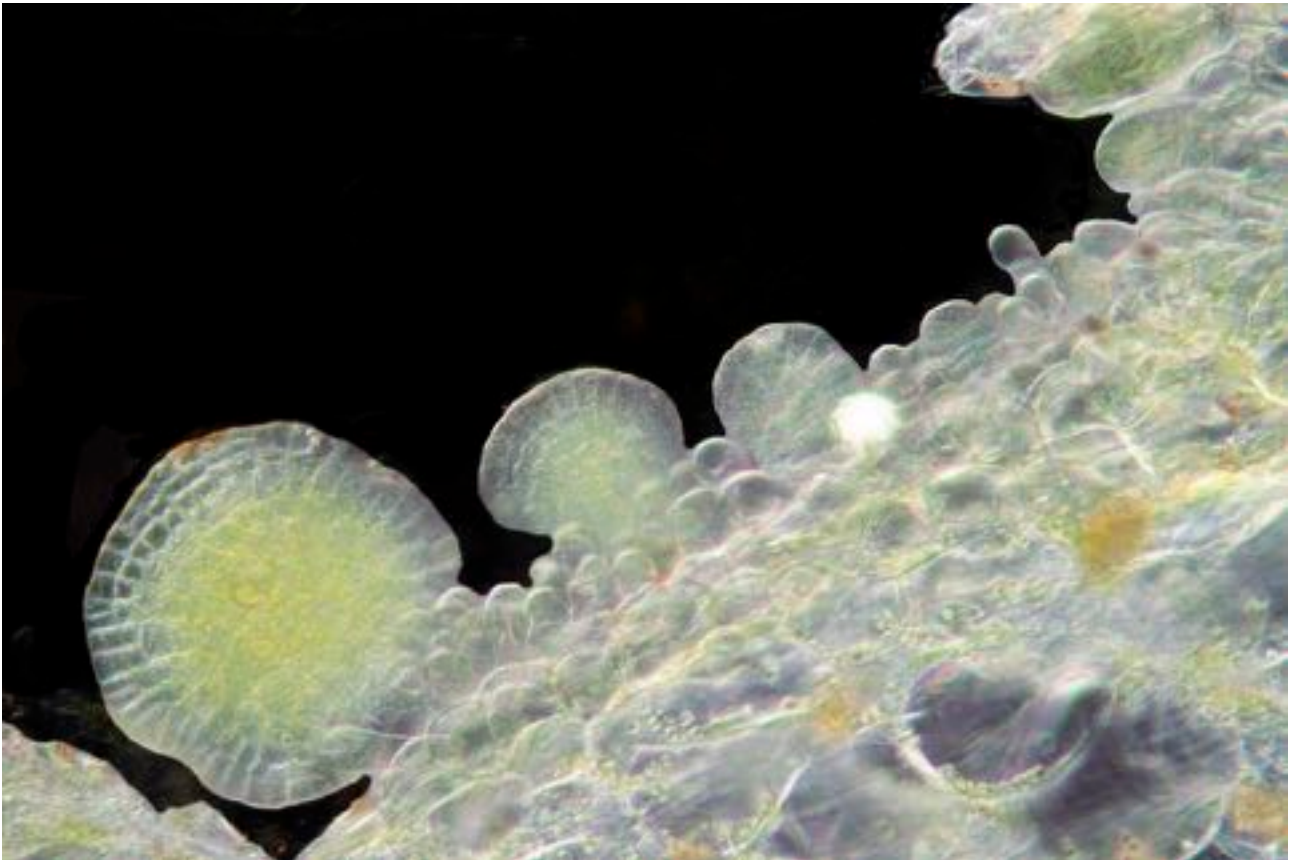
In de geslachtsnaam *Lunaria* zit het Latijnse woord voor maan "luna".

Op de thalli groeit nabij het uiteinde een halfcirkelvormig opstaand randje (het halvemaantje) met de open zijde naar de top van het thallus gericht. Binnen dit randje groeien, op hun kant en evenwijdig aan elkaar, ronde platte schijfjes: de gemmen (of broedkorrels). Als een gem rijp is breekt deze los en is er weer ruimte voor nieuwe groei. Foto links onder. De rijpe gemmen worden verspreid door erop vallende regendruppels. Als zij op een gunstig en vochtig substraat terecht komen, zullen zij ontkiemen en tot een nieuw plantje uitgroeien. Zij verzorgen zo de vegetatieve voortplanting. In Nederland komt bij dit mos geen seksuele voortplanting tot ontwikkeling. Op de foto rechts onder is een volgroeide gem te zien van ca. 0,5 mm groot. Deze min of meer platte schijf is één cel dik aan de rand en meercellig in het midden. Het groeipunt van deze rechtop groeiende schijf is onderaan te zien aan een kleine inkeping.

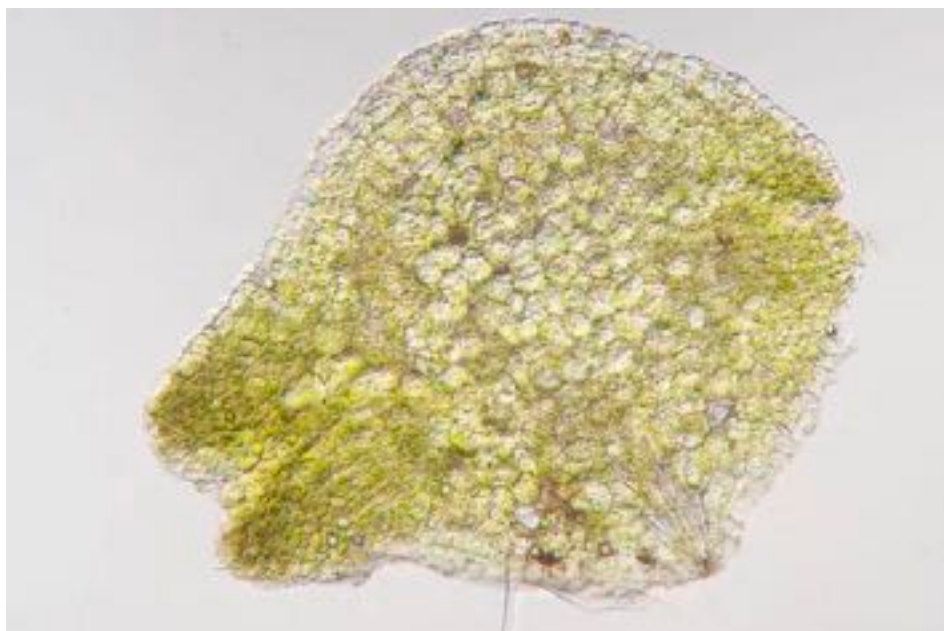
De inkepingen aan de zijanten zijn de plaatsen waar de gem kan gaan ontkiemen.

Om goed te kunnen zien hoe de gemmen groeien binnen dat halve maantje, heb ik met een nieuw, dus heel scherp, scheermesje een zo dun mogelijk plakje verticaal uit die groeiplaats, midden door het halve maantje en het thallus, gesneden. Dat dunne plakje wordt, in een druppel water, op een objectglaasje gelegd en afgedekt met een passend dekglasje van 0,17 mm dikte. De foto toont het resultaat bij een microscoop vergroting van 200 x.

Omdat het met de hand is gesneden, is het eigenlijk iets te dik, maar het toont wat wij willen zien, De groeiplaats staat schuin in het beeld. Op het vlakke stuk zien wij van links naar rechts 3 gemmen van bijna rijp tot jong. Daaronder vinden wij vele cellen (papillen) boven het oppervlak uitsteken. Deze kunnen, zolang de omstandigheden goed zijn, uitgroeien tot nieuwe gemmen. (De zwarte achtergrond is aangebracht om allerlei afleidende verontreinigingen af te schermen. Het is niet mooi gedaan, mijn excuus daarvoor).

De foto onderaan de vorige pagina toont een gem die juist aan de linkerzijde is ontkiemd. Vergroting 100 x. Aan de voorzijde van het beginnende thallus is een blijvende inkeping.

De tegenover gelegen plek rechts toont geen neiging om te ontkiemen, dat kan, maar is geen regel. Onderaan de gem is, ietsje beter dan bij een vorige foto, de groeipunt te zien.

Op de foto hieronder is een goed ontkiemde gem te zien met een thallus dat al vier maal de diameter van de gem lang is. De microscoop vergroting is 25 x.

Dit thallus ontstaat uit het gem oppervlak nabij de rand.

Het is op deze kleine foto waarschijnlijk niet te zien dat de cellen hierin langwerpig zijn in de richting van de groei en de cellen van de gem vrijwel isodiametrisch.

De "draden" die zichtbaar zijn, zijn rhizoïden, lange ééncellige draden waarmee het mos zich vastzet aan het substraat. Zij ontspringen zowel uit de gem als uit het thallus en het zullen er minstens 15 worden. Het zijn geen wortels omdat zij geen vaten hebben en weinig tot geen water transporteren. Er zijn twee verschillende soorten rhizoiden.

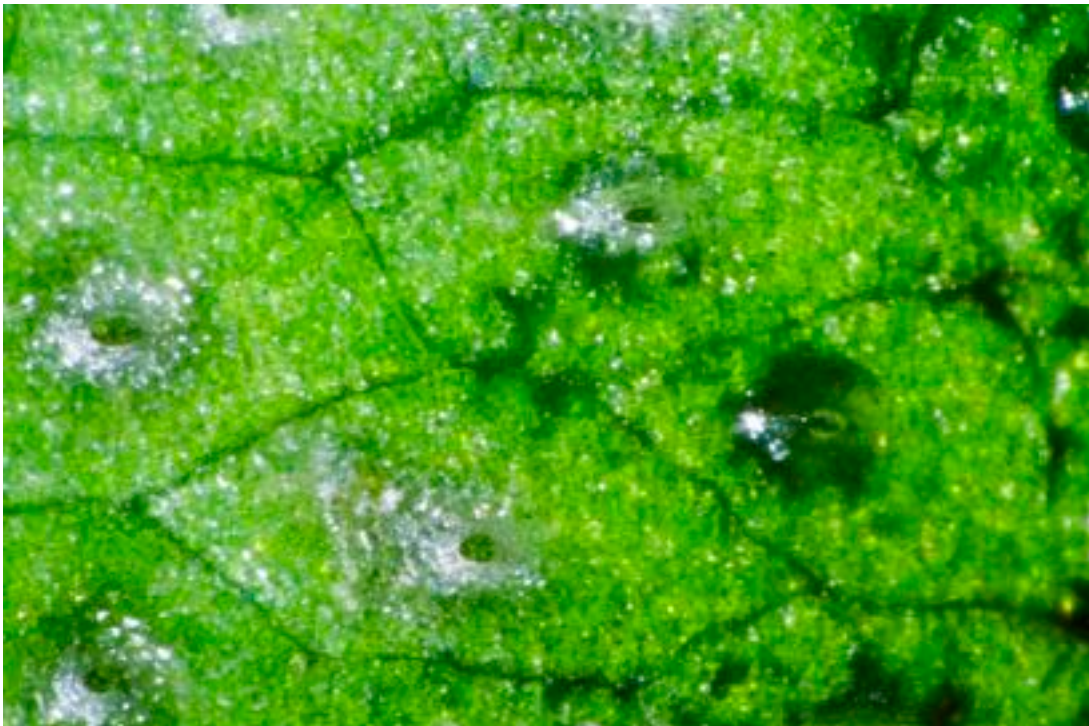

De meeste rhizoïden zijn glad en groeien recht uit het oppervlak naar het substraat. De andere soort staat op de foto onderaan vorige bladzijde (1000 x vergroot) en heeft inwendig korte kegeltjes waarvan ik de functie niet weet (ook niet heb kunnen vinden). Als deze uit het thallus komen, buigen zij direct af in de richting van de punt van dit thallus en evenwijdig eraan. Deze soort rhizoïden zijn ook geringer in aantal dan de gladde. Tot zo ver iets over voortplanting.

Nu iets algemeen, olielichaampjes, en daarna wat over de luchtkamers in het thallus.

In heel veel levermossen zijn olielichaampjes op allerlei plaatsen te vinden. Zij zijn kenmerkend voor levermossen. Hieronder een foto van zo'n lichaampje in een gem.

Microscoop vergroting 1000 x. Hierbij is de laag, die scherp te zien is, heel dun. Bij één zijn de oliedruppeltjes gedeeltelijk te zien, maar dat zou eigenlijk over het gehele lichaampje moeten zijn.

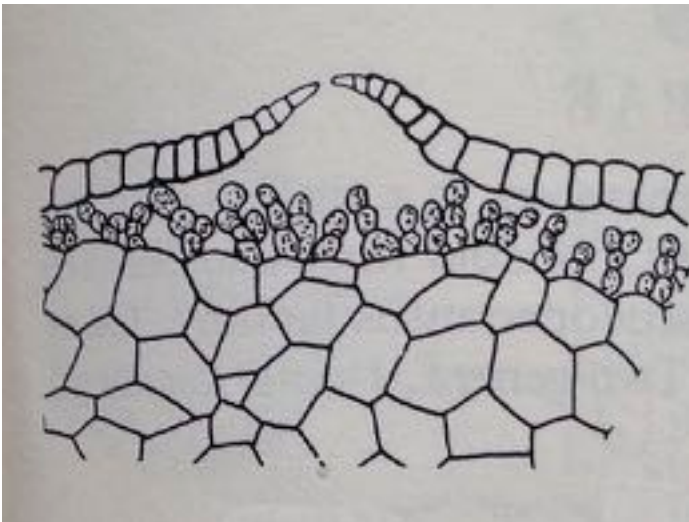

De groei van vrijwel alle planten, dus ook van dit mos, wordt gerealiseerd in de plant zelf door fotosynthese van de bouwstoffen. Dit gebeurt in de bladgroen korrels (chlorofyl korrels) in de cellen. Daar is kooldioxide gas uit de lucht en water voor nodig en er komt daarbij ook zuurstof gas vrij. Het licht is hierbij de energie bron.

De fotosynthese vindt plaats in speciale cellen in de luchtkamers boven in het thallus.

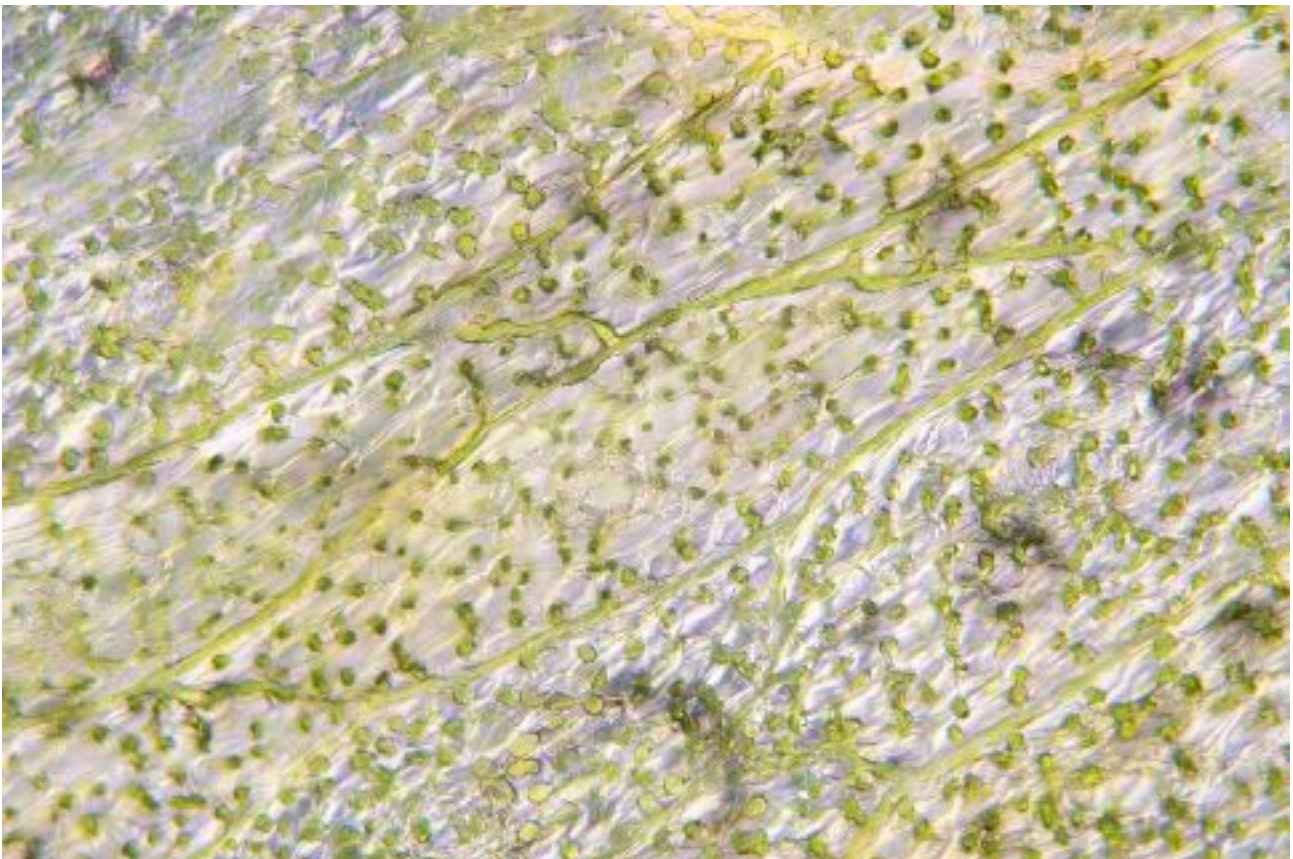
De onderste foto van de vorige bladzijde is een beeld van de thallus oppervlakte, 80 x vergroot.

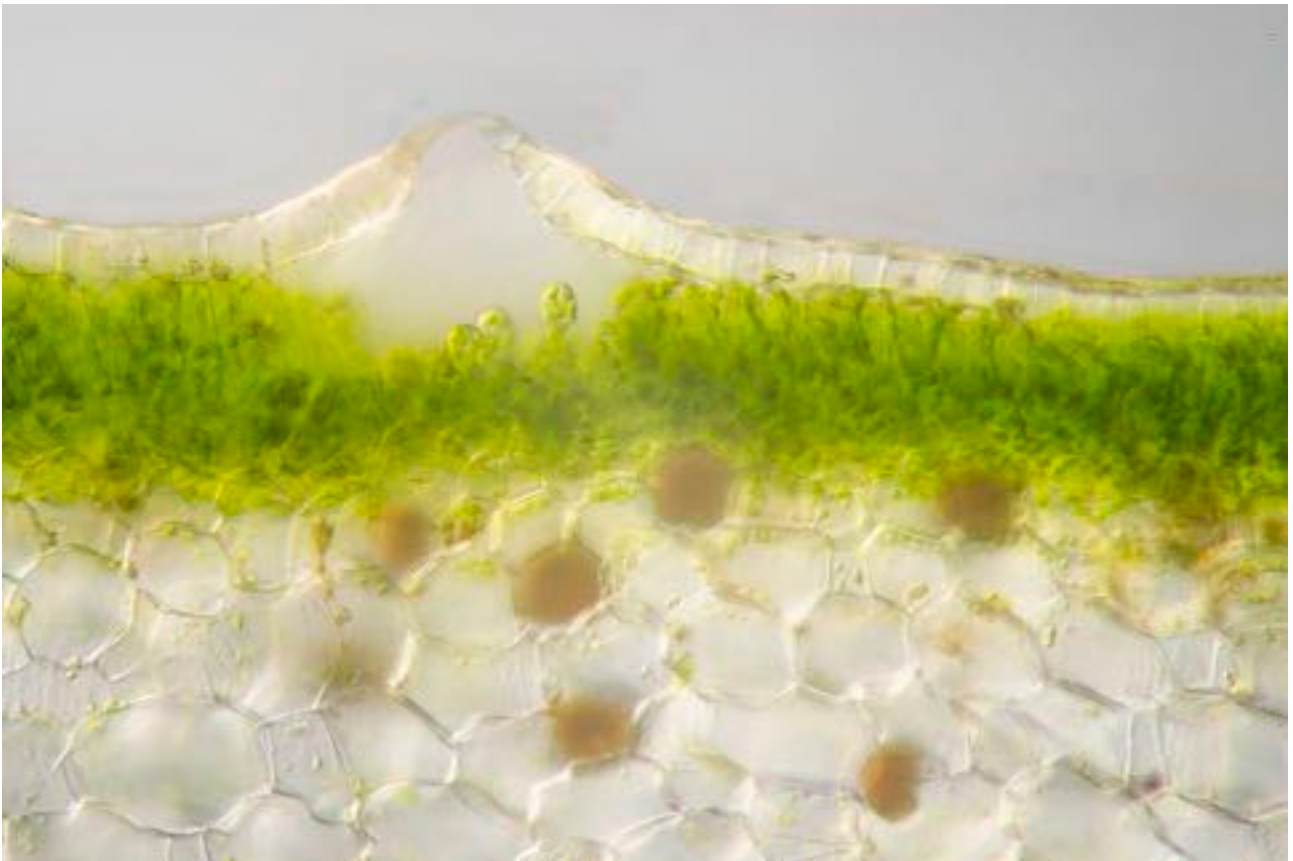
De bovenzijde van het thallus wordt gevormd door een enkele laag goed licht (= energie) doorlatende cellen: de epidermis. De donkere onregelmatige zeshoeken zijn de omtrekken van de luchtkamers direct onder de epidermis. De onderzijde van de luchtkamers wordt gevormd door een laag dunwandige cellen. Die laag is dun aan de zijranden van het thallus en dik in het midden. De hoogte van de luchtkamer is heel klein en wordt opgevuld door heel veel korte en chlorofyl-rijke celdraadjes van enkele cellen lang. Boven elke luchtkamer is een gaatje te zien in de epidermis, waardoor lucht in en uit de kamer kan stromen. De epidermis gaat ter plaatse omhoog zodat (regen)water niet gemakkelijk in de kamer stroomt. De epidermis is daartoe ook glanzend glad om water direct te laten afstromen.

Hiernaast een schetsje om één en ander te verduidelijken.

Hieronder een wat moeilijker uit te leggen foto. Het toont een horizontale optische doorsnede dwars door de celdraadjes juist onder de epidermis. Er is dus door de epidermis heen gefotografeerd; deze door de geringe scherptediepte niet meer te zien is. De groene lijnen zijn de verticale wandjes van de luchtkamers. De onregelmatige zeshoeken zijn terug te vinden. De groene stippen zijn de celdraadjes in dwars doorsnede en in bovenaanzicht. Dat zijn er weinig, waarschijnlijk omdat dit een foto is van een heel jong thallus en dus zeker nog niet volgroeid.

Foto's ter verduidelijking. Hierboven een dwarsdoorsnede vlak bij een gaatje in de epidermis, vergelijkbaar met het schetsje op de vorige bladzijde. De bruine rondjes zijn olielichaampjes. Links onder een boven aanzicht van zo'n luchtgaatje en rechts onder enkele celdraadjes in een luchtkamer. Meestal niet vertakt maar een enkele maal wel, zoals hier. Alle foto's V=400 x.

Koos Oosterlaan

Samengesteld Blad

Takken in de winter, aquarellen van Bram van Vliet

Om met een open deur in huis te vallen: in de herfst vallen de bladeren van de bomen. In korte tijd breken schimmels en bacteriën ze af tot humus. Wat overblijft zijn de kale takken. Maar ook aan die takken is nog genoeg te zien. Je kunt onder andere via de knoppen achter de naam van de boom komen: elke boom heeft zijn eigen karakteristieke knoppen. Ook aan de bast is een boom te herkennen, al is dat wat lastiger.

Wat de knoppen betreft: aan de hand van de tekeningen zal ik een en ander toelichten.

- De Es. Eenvoudig te herkennen aan de zwarte knoppen. Geen enkele andere boom heeft zwarte knoppen.
- De Plataan. De bast valt in af grotere en kleinere plakken in het voorjaar als de stamomvang toe neemt. Er blijft een camouflage-pakachtig patroon over.
- De Lep heeft twee soorten knoppen: kleine ronde, dat zijn de bloemknoppen. En heel kleine knoppen waar takken bladeren uit groeien.
- De Esdoorn: forse knoppen die twee aan twee tegenover elkaar staan.
- De Canadese populier heeft forse spitse knoppen, soms wat harsachtig.
- De Wilg: kleine onopvallende knoppen.
- De Paardenkastanje met grote kleverige knoppen.
- De Beuk met lange, slanke en spitse knoppen.
- De Linde met mooi roodbruine knoppen. Op de tekening een lang- en een kortlot. Het kortlot levert bloemen en bladeren. Uit de langloten komen takken en bladeren.

Let in de winter maar eens op de 'kale' bomen. Jammer dat veel laanbomen vaak zo hoog opgesnoeid zijn voor de verkeersveiligheid, waardoor een en ander moeilijk te zien is.

Je kunt natuurlijk ook onder de boom kijken. Vaak liggen er nog wel herkenbare bladeren met behulp waarvan ook de naam te achterhalen is.

Bram van Vliet

Algemene info

Redactie Samengesteld Blad: Greetje de Back (eindredactie), Hans Boekhout (vormgeving)

Het **bestuur** van de KNNV-afdeling IJssel en Lek:

Voorzitter: Hans Boekhout (hansboekhout@icloud.com)

Secretaris: Sonja Hanedoes (sonjahanedoes@gmail.com)

Penningmeester en ledenadministratie: Kjell Nilsen (kenilsen@xs4all.nl)

Natuurhistorisch secretaris: Eric Stockx (estockx@gmail.com)

Algemeen lid: Paul Bergmans (p.bergmans@xs4all.nl)

Lidmaatschap:

De kosten van het lidmaatschap bedragen € 35,00 per kalenderjaar. Voor huisgenootleden is dit €12,50 per jaar.

Betaling s.v.p via bankrekening NL50 INGB 000 2825797 t.n.v. KNNV afd. IJssel en Lek te Capelle a/ d IJssel.

Opzegging van het lidmaatschap dient te geschieden vóór 1 november.

Website: www.ijsselelekknnv.nl

Webmaster: Hans Boekhout

Lezingen en cursussen:

Deze vinden doorgaans plaats op dinsdagavonden in buurthuis De Fluiters, Wiekslag 3 te Capelle a/d IJssel.

Aanvang van de activiteiten is om 20.00 uur, de zaal is open vanaf 19.30 uur. Toegangsprijs: €3 incl. koffie/thee

Organisatie lezingen: Greetje de Back (debackfibbe@gmail.com)

Determineeravonden:

Eén keer per maand vinden de determineeravonden plaats bij Yvonne de Boer, Plantsoenstraat 1 te Capelle a/d IJssel. Tel. 06-3073779

Fotoarchief:

Op de website (homepage) klikken op het trefwoord FOTO'S. Dit geeft toegang tot onze uitgebreide verzameling foto's die na iedere excursie wordt uitgebreid met een selectie van de inzendingen.

Excursies:

Excursies zijn er op alle zaterdagen. We vertrekken om 8:30 uur (zomer) resp. 9:00 uur (winter) per auto vanaf het Metrostation Capelsebrug (op de parkeerzone voor vrachtauto's), tenzij anders aangegeven bij de betreffende excursie. Eén keer per maand zijn er vogelexcursies op een doordeweekse dag, vertrek 9:30 u.

Aanmelden vooraf is noodzakelijk via e-mail knnvijenl@gmail.com. Doe dit a.u.b. vóór 19.00 uur op de voorafgaande dag. Aangeraden wordt om het volgende mee te nemen: voedsel, drinken, lidmaatschapskaarten van Natuurmonumenten en/of het Zuid-Hollands Landschap. Laarzen en/of regenkleding zijn, al naar gelang de weersomstandigheden en de gesteldheid van het te bezoeken terrein zeer nuttig. Er zijn excursies die een halve of een hele dag duren. Indien niet anders vermeld, duren de excursies de gehele dag. We maken gebruik van zo weinig mogelijk auto's. Dus als het even kan, stap bij elkaar in de auto en laat de eigen auto op de parkeerplaats staan.

Inzake het meerijsen in auto's:

Het vervoer van passagiers tijdens excursies die door onze afdeling worden georganiseerd dient geheel vrijwillig en kosteloos te geschieden in verband met de aansprakelijkheid.

Een tegemoetkoming in de kosten van vervoer mag uitsluitend aan het einde van de rit aan de orde komen.

De bijdrage is maximaal 25 cent per gereden km - dit bedrag te delen door het aantal inzittenden. In geval van schade ten aanzien van de medepassagiers dient duidelijk aan de verzekeringsmaatschappij te worden

opgegeven dat het meerijsen geheel vrijwillig en kosteloos geschiedde. In geval van schuld van de eigenaar/bestuurder vallen de aanspraken van de medepassagiers onder de verplichte W.A.M.-verzekering (Wet aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen). Mochten er zich ondanks deze toelichting toch moeilijkheden met een verzekeringsmaatschappij voordoen over deze materie, dan is het gewenst om naast de behandeling door de assurantieadviseur, ook het Algemeen Secretariaat van de KNNV in te schakelen voor nader advies.

Het is gewenst dat elke automobilist die passagiers meeneemt, in zijn of haar verzekeringspakket een inzittenden-ongevallenverzekering heeft. Enkele verzekeringsmaatschappijen hebben zo'n verzekering